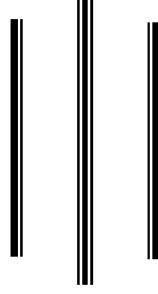

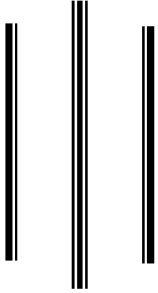
शोध-निर्देशक
सह-प्रा. सुधा त्रिपाठी

अविरल बग्दछ इन्द्रावती उपन्यासमा नारीपात्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र
सङ्कायअन्तर्गत नेपाली केन्द्रीय विभागको
स्नातकोत्तर तह द्वितीय वर्षको दसौं
पत्रको प्रयोजनका लागि
प्रस्तुत

शोधपत्र

शोधार्थी

शान्तिराम गौतम
नेपाली केन्द्रीय विभाग
त्रिभुवन विश्वविद्यालय
कीर्तिपुर, काठमाडौं

२०६६

शोधनिर्देशकको सिफारिसपत्र

नेपाली एम.ए. (शै.स. २०६४/६५) दोस्रो वर्षका विद्यार्थी श्री शान्तिराम गौतमले अविरल बग्दछ इन्द्रावती उपन्यासमा नारीपात्र शीर्षकको यो शोधपत्र परिश्रमपूर्वक तयार पार्नुभएको हो । यो उहाँको अध्ययन र आफ्नै प्रतिभापूर्ण शोधचेतनाको स्नातकोत्तरस्तरीय प्राप्त हो । यस शोधकार्यसँग म सन्तुष्ट छु र यसको आवश्यक मूल्याङ्कनका निम्ति नेपाली केन्द्रीय विभागसमक्ष सिफारिस गर्दछु ।

मिति : २०६६/१२/१०

.....
सह-प्रा. सुधा त्रिपाठी
नेपाली केन्द्रीय विभाग
त्रि.वि., कीर्तिपुर
काठमाडौं ।

त्रिभुवन विश्वविद्यालय

नेपाली केन्द्रीय विभाग
कीर्तिपुर

मिति : २०६६/१२/१०

स्वीकृतिपत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्कायअन्तर्गत नेपाली केन्द्रीय विभागका छात्र शान्तिराम गौतमले स्नातकोत्तर तह, दोस्रो वर्षको दसौं पत्रको प्रयोजनका लागि तयार पार्नुभएको अविरल बग्दछ इन्द्रावती उपन्यासमा नारीपात्र शीर्षकको शोधपत्र सोही प्रयोजनका लागि स्वीकृत गरिएको छ ।

मूल्याङ्कन समिति

हस्ताक्षर

१) प्रा. राजेन्द्र सुवेदी	(विभागीय प्रमुख)	.....
२) प्रा. घनश्याम कँडेल	(बाह्य परीक्षक)	.....
३) सह-प्रा. सुधा त्रिपाठी	(शोधनिर्देशक)	.....

कृतज्ञताज्ञापन

प्रस्तुत शोधपत्र मैले स्नातकोत्तर तहको दसौं पत्रको प्रयोजनका लागि आदरणीय गुरुआमा सह-प्रा. सुधा त्रिपाठीका प्राज्ञिक निर्देशनमा तयार पारेको हुं । यो शोधपत्र तयार गर्ने सन्दर्भमा आइपरेका विभिन्न समस्या र चुनौतीहरूसँग जुध्ने प्रेरणा दिदै सही मार्गनिर्देश गराएर अधि बढ्न उत्प्रेरित गरी आफ्ना कतिपय व्यावहारिक कार्यव्यस्तताहरूलाई थाती राखी कुशल र समुचित दिग्दर्शन गराउनुभएकोमा उहाँप्रति म हार्दिक कृतज्ञता एवम् श्रद्धाभाव व्यक्त गर्दछु ।

प्रस्तुत शोधविषयमा उपयुक्त किसिमको सल्लाह दिई शोधकार्य गर्न अवसर जुटाउने गुरु प्रा. राजेन्द्र सुवेदी तथा नेपाली केन्द्रीय विभागप्रति म हार्दिक कृतज्ञताज्ञापन गर्दछु ।

सदा इज्जत र प्रतिष्ठाका लागि जीवनमा सङ्घर्ष गर्नुपर्छ भन्ने नैतिक अर्ती दिदै आर्थिक र व्यावहारिक समस्यासँग सङ्घर्ष गरेर आफ्नो अमूल्य श्रम र पसिना खर्ची मेरो अध्ययनलाई यस अवस्थासम्म पुऱ्याउनुहुने परम पूज्य माता नरमाया गौतम तथा दिदी कमला गौतमप्रति आजन्म ऋणी छु । मलाई शैक्षिक प्रगतिको लागि सदा सहयोग र सल्लाह दिनुहुने आदरणीय दाजु केदारप्रसाद गौतम तथा भाउजू टीकादेवी गौतमप्रति कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु । यस कार्यलाई अगाडि बढाउन प्रत्यक्ष तथा परोक्षरूपमा सहयोग पुऱ्याउने दिदी विमला रेग्मी र भिनाजु पिताम्बर रेग्मी तथा भतिजा-भतिजी एवम् भान्जा-भान्जीहरू आदित्य, अग्रता, अनिल, अप्सरा तथा अजितालाई हार्दिक धन्यवाद दिन्छु । शोधशीर्षक चयनदेखि शोधपत्रको अन्तिमस्वरूप तयार गर्दासम्म आइपरेका शैक्षिक समस्याको हल गर्न सहयोग गर्ने तथा अन्य विविध कठिन चुनौतीहरूलाई चुनौती नै सम्भरेर साथ दिने मेरा अनन्य मित्रहरू पवित्रा शर्मा, सविता गैह्रे, शारदा अधिकारी, सन्ध्या सापकोटा, मोहनप्रसाद दाहाल, महेशकुमार मेहता, सोमप्रसाद दाहाल, नारायण दुवाडी, दीपक भट्टराई तथा उमानाथ पोखरेललाई म कहिल्यै विसर्न सकिदैन ।

अन्त्यमा म यस शोधपत्रको समुचित मूल्याङ्कनका लागि त्रि.वि., नेपाली केन्द्रीय विभाग कीर्तिपुरसमक्ष पेस गर्दछु ।

शैक्षिक सत्र : २०६४/६५

मिति : २०६६/१२/१०

.....

शोधार्थी

शान्तिराम गौतम

नेपाली केन्द्रीय विभाग

कीर्तिपुर

२०६६

विषयसूची

पृष्ठ सङ्ख्या

पहिलो परिच्छेद शोधपरिचय

१.१	शोधशीर्षक	१
१.२	शोधप्रयोजन	१
१.३	समस्याकथन	१
१.४	शोधपत्रको उद्देश्य	१
१.५	पूर्वकार्यको समीक्षा	२
१.६	अध्ययनको औचित्य, महत्व र उपयोगिता	४
१.७	अध्ययनको सीमाङ्कन	५
१.८	विधि	५
	१.८.१ सामग्री सङ्कलनविधि	५
	१.८.२ शोधविधि	५
१.९	शोधपत्रको रूपरेखा	६

दोस्रो परिच्छेद

औपन्यासिक पात्रविधानको सैद्धान्तिक आधार

२.१	चरित्र र चरित्रचित्रण	७
२.२	चरित्रचित्रणका विधिहरू	७
	२.२.१ प्रत्यक्ष वा आख्यानात्मक विधि	७
	२.२.२ अप्रत्यक्ष वा नाटकीय विधि	८
२.३	चरित्रको वर्गीकरण	८
	२.३.१ लिङ्गका आधारमा	८
	२.३.२ कार्यका आधारमा	८
	२.३.३ प्रवृत्तिका आधारमा	९
	२.३.४ स्वभावका आधारमा	९
	२.३.५ जीवन चेतनाका आधारमा	९
	२.३.६ आसन्नताका आधारमा	१०
	२.३.७ आवद्धताका आधारमा	१०
२.४	चरित्रको वर्गीकरणका अन्य आधार	१०
	२.४.१ गतिशील र गतिहीन पात्र	१०
	२.४.२ यथार्थ र आदर्श पात्र	१०
	२.४.३ अन्तर्मुखी र बहिर्मुखी पात्र	११
	२.४.४ गोला र च्याप्टा पात्र	११
	२.४.५ सार्वभौम र आञ्चलिक पात्र	११
	२.४.६ पारम्परिक र मौलिक पात्र	१२

तेस्रो परिच्छेद
रमेश विकल र उनको अविरल बगदछ इन्द्रावती

३.१	परिचय	१३
३.२	विभिन्न दृष्टिकोणमा अविरल बगदछ इन्द्रावती	१४
३.२.१	आञ्चलिकताका दृष्टिकोणमा अविरल बगदछ इन्द्रावती	१४
३.२.२	आलोचनात्मक यथार्थवादी दृष्टिकोणमा अविरल बगदछ इन्द्रावती	१६
३.२.३	प्रगतिवादी दृष्टिकोणमा अविरल बगदछ इन्द्रावती	२०

चौथो परिच्छेद
औपन्यासिक पात्रविधानका आधारमा अविरल बगदछ इन्द्रावती

४.१	परिचय	२३
४.२	चरित्रको वर्गीकरण	२४
४.२.१	लिङ्गका आधारमा	२९
४.२.२	कार्यका आधारमा	३०
४.२.३	प्रवृत्तिका आधारमा	३०
४.२.४	स्वभावका आधारमा	३१
४.२.५	जीवन चेतनाका आधारमा	३१
४.२.६	आसन्नका आधारमा	३१
४.२.७	आबद्धताका आधारमा	३२
४.३	अविरल बगदछ इन्द्रावती मा नायकत्व	३२
४.४	अविरल बगदछ इन्द्रावती उपन्यासका प्रमुख पात्रको चरित्रचित्रण	३४
४.४.१	पुरुषपात्रहरू	३४
४.४.२	नारीपात्रहरू	४०
	४.४.२.१ प्रमुख नारीपात्रको चरित्रचित्रण	४१
	४.४.२.१.१ लालगेडी (लाली)	४१
	४.४.२.१.२ श्यामली	४८
	४.४.२.१.३ खिनौरी (खिनाउरी)	५२
	४.४.२.१.४ पन्चुली	५६
	४.४.२.१.५ मिलौती	५७
	४.४.२.१.६ अन्य नारी चरित्र	६१

पाँचौं परिच्छेद
विविध पक्षबाट नारीपात्रको अध्ययन र मूल्याङ्कन

५.१	परिचय	६४
५.२	प्रेम र यौनका पक्षमा नारी	६४
५.३	सामाजिक, सांस्कृतिक र धार्मिक पक्षमा नारी	६६
५.४	आर्थिक पक्षमा नारी	६९
५.५	शैक्षिक पक्षमा नारी	७२

५.६	मातृत्व र वात्सल्यका पक्षमा नारी	७४
-----	----------------------------------	----

छैटौं परिच्छेद

अविरल बग्दछ इन्द्रावतीका नारीको र नारीप्रतिको दृष्टिकोण

६.१	परिचय	७८
६.२	समाजको नारीप्रतिको दृष्टिकोण	७८
६.२	नारीको समाजप्रतिको दृष्टिकोण	८६
६.४	लेखकको नारीप्रतिको दृष्टिकोण	९०

सातौं परिच्छेद

शोधनिष्कर्ष

प्रस्तावित शोधशीर्षकहरू	९९
सन्दर्भग्रन्थसूची	१००

सङ्क्षेपसूची

अ.ब.इ.	:	अविरल बग्दछ इन्द्रावती
इ.	:	इस्वी संवत्
उप-प्रा.	:	उप-प्राध्यापक
ऐ.	:	ऐजन
क्र.सं.	:	क्रमसङ्ख्या
डा.	:	डाक्टर
त्रि.वि.	:	त्रिभुवन विश्वविद्यालय
ने.रा.प्र.प्र.	:	नेपाल राजकीय प्रज्ञा प्रतिष्ठान
पृ.	:	पृष्ठ
पृ.सं.	:	पृष्ठसङ्ख्या
प्रा.	:	प्राध्यापक
प्रा.वि.	:	प्राथमिक विद्यालय
रा.पं.स.	:	राष्ट्रिय पञ्चायत सदस्य
वि.वि.	:	विश्वविद्यालय
वि.सं.	:	विक्रम संवत्
शै.स.	:	शैक्षिक सत्र
सं.	:	संस्करण
सम्पा.	:	सम्पादन
सह-प्रा.	:	सह-प्राध्यापक

अविरल बग्दछ इन्द्रावती उपन्यासमा नारीपात्र

शान्तिराम गौतम २०६६

अविरल बग्दछ इन्द्रावती उपन्यासमा नारीपात्र

शान्तिराम गौतम २०६६